

Hvor langt strekker oslo-cirkumferensen seg?¹

av Tone Skramstad

Innledning

I Danmark har Tore Kristiansen undersøkt *Sproglige norm-ideal*er på Næstvedegnen (1991) og blant annet funnet ut at det ikke er den varieteten man tradisjonelt har sett på som den mest prestisjefylte, som sprer seg blant ungdom. Det lavkøbenhavnske målet vinner terreng blant de unge i regionen Næstved omtrent 80 kilometer syd for storbyen København. Tilsvarende forteller Helge Sandøy (1996:179) at det i og rundt Oslo ikke er den dialekten² med høyest prestisje, dvs dialekten fra Oslo vestkant, som man finner i disse miljøene. Han hevder at språket i de nye forstedene og i drabantbyene er en modifisert utgave av den tradisjonelle Oslo øst-dialekten, eller vikamålet som den også kalles. Denne beskrivelsen passer også med det Ragnhild Birkeland og Per

-
- ¹ Artikkelen er en omarbeiding av innlegget jeg hadde på konferansen "Språkleg variasjon og regionalisering" i Alversund 6.-7. november 1998. Jeg takker for gjennomlesing og kommentarer fra Ruth Horak, Asgerd Gudiksen, Tore Kristiansen og Sverre Høisæther, samt de kommentarene som kom fram på konferansen fra konferansedeltakerne.
- ² Jeg vil i denne artikkelen bruke begrepene 'dialekt', 'talemål' og 'varietet' om hverandre. For en diskusjon knyttet til definisjonen av 'dialekt', henviser jeg til hovedfagsoppgaven min (under arbeid).

Erik Møller (1983) fant ut i sin undersøkelse av talemålet blant ungdommer i to drabantbyer i Oslo. Ellen Skolseg (1994) så i sin hovedfagsoppgave at talemålet på Romerike går mot en folkelig oslovariant som har språktrekk fra det vi tradisjonelt har kalt Oslo øst-dialekten.

Det kan se ut som om vi er vitner til en språklig regionaliseringsprosess i samfunnet. Helge Gundersen (1993:3) forteller at “[d]ialektene beveger seg i retning av ulike *regionalmål*, og i den prosessen er det de såkalte *folkelige* formene som vinner mest fram”. Med utgangspunkt i fenomenet regionalisering og i undersøkelsene jeg presenterte innledningsvis, blir mitt spørsmål om man kan si at dialektene over hele Østlandet er inne i en dialektutjevningsprosess med talemålet i hovedstaden Oslo som utgangspunkt. Jeg har litt ambisiøst kalt tittelen på dette foredraget “Hvor langt strekker oslocirkumferensen seg?”. Ambisiøst fordi jeg i undersøkelsen min bare tar for meg området Hadeland som en del av Østlandet.

Jeg har i denne artikkelen tenkt å presentere det prosjektet jeg arbeider med i hovedfagsoppgaven min. I denne forbindelse må jeg nok poengtere at jeg slett ikke er ferdig, men at jeg er midt i arbeidet med bearbeidingen av data. Jeg skal derfor først og fremst konsentrere meg om en presentasjon av prosjektet mitt, der jeg også vil komme inn på noen av de foreløpige resultatene jeg har kommet fram til under bearbeidingen av materialet.

Hadeland og Oslo

Hadeland er et område som ligger nord for Oslo, i Oppland fylke, og består av de tre kommunene Jevnaker, Lunner og Gran. Nord for Hadeland ligger Gjøvik og sørvest for Jevnaker kommune finner vi Hønefoss.

Figur 1. Oversiktskart over Hadeland.

Tradisjonelt er kommunene på Hadeland typiske jordbrukskommuner, men stadig flere får arbeid innen servicenæringen. Alle kommunene på Hadeland opplever en svak positiv vekst i tilflytting til kommunene. En del av den yrkesaktive befolkningen har arbeidsstedet sitt utenfor Hadeland, og de aller fleste av disse pendler til hovedstaden.

Presentasjon av prosjektet

I hovedfagsoppgaven min arbeider jeg med et sosiolingvistisk prosjekt om språk og språknormer blant ungdommer på Hadeland. Jeg er interessert i å se om talemålet til ungdommene er inne i en språklig dialektutjevningsprosess med talemålet i Oslo som påvirker. Ut over dette er jeg også interessert i å finne ut hvilken av de to tradisjonelle sosiolektene i Oslo som vinner fram, og se på hva slags sammenhenger det er mellom språkendringsprosessen og informantenes språkholdninger og normer. Gjennom undersøkelsen vil jeg altså også forsøke å finne årsaker til eventuelle endringer.

Metoder og forløp

Som del av arbeidet med hovedfagsoppgaven har jeg foretatt en kvantitativ undersøkelse. Her har jeg tatt for meg fem skoleklasser på Hadeland. Jeg brukte én skoletime i hver av skoleklassene, og jeg var selv til stede mens elevene fylte ut et sju sider langt spørreskjema. I tillegg til bakgrunnsspørsmål om alder, kjønn og boforhold, har spørreskjemaet blant annet spørsmål om informantenes egne erfaringer med bruk av dialekt. De måtte også oppgi hvilken dialekt de selv mener de snakker. Dessuten ba jeg ungdommene skrive ned hva som karakteriserer hadelandsdialekten. Jeg stilte også opp en rekke språkformer hvor informantene har krysset av for hvilke språkformer de mener de vanligvis bruker. Her er både hadelandsdialekten og de to Oslo-varietetene representert.

Det er flere metoder å undersøke språk og språkholdninger på. Man kan forsøke å kartlegge både bevisste og ubevisste holdninger til språk. En indirekte metode for å undersøke språkholdninger er den såkalte *matched guise*-teknikken. Metoden ble introdusert av Lambert, Hodgson, Gardener og Filebaum i 1960. Mine informanter ble allerede ved utfyllingen av spørreskjemaet klar over at jeg var interessert i hvordan ungdom på Hadeland snakker, og hvilke erfaringer de har i forbindelse med bruk av dialekt. Jeg har altså valgt å bruke en direkte metode i undersøkelsen for å kartlegge talemålsvariasjon og språkholdninger på Hadeland.

Informantene

Jeg har ved utvalget av informanter ønsket å la alle de tre kommunene på Hadeland være representert i undersøkelsen. En grunn for dét var at jeg ønsket å finne ut om det er en sammenheng mellom språklig variasjon på Hadeland og aldersgruppe og geografisk avstand fra Hadeland til Oslo. Det avgjørende for valg av skoler var derfor at både ungdomsskolen og den videregående skolen var representert fra de tre kommunene. Jevnaker kommune har ikke noen

videregående skole. Derfor endte jeg opp med tre ungdomsskoler og to videregående skoler. Av praktiske hensyn ønsket jeg at elevene skulle gå i et ikke-avsluttende skoletrinn. Dette fordi feltarbeidet mitt ville bli delt over to skoleår, og det ville derfor bli vanskeligere å få tak i de informantene som eventuelt hadde avsluttet videregående skole. Elevene er dermed hovedsakelig henholdsvis 15–16 og 18 år gamle, og kjønnsfordelingen mellom dem er jevn. Av de 108 informantene jeg endte opp med, var det bare tre som hadde bodd mindre enn 10 år på Hadeland.

Informantene er ikke tilfeldig trukket ut, og jeg kan derfor heller ikke garantere at utvalget er representativt for populasjonen. Likevel er informantene tilfeldige i den forstand at jeg ikke bevisst har gått inn for å velge informanter som vil oppfylle hypotesene mine. Jeg har ikke kunnet påvirke hvem som har blitt informanter. Ved å velge skoler som var geografisk spredt på Hadeland, håper jeg å ha oppnådd både geografisk og sosial spredning i utvalget.

Samtale med informanter

Den neste fasen i feltarbeidet var et uformelt intervju³ med et utvalg av informantene. Over halvparten av ungdommene hadde sagt seg villige til å bli med på en slik samtale. Jeg forsøkte å foreta utvalget her på en slik måte at det ikke ble skjev fordeling mellom kjønn, alder, bostedskommune og hvordan spørreskjemaet var besvart. De seks ungdommene jeg endte opp med, representerer språklige "ytterpunkter" i materialet mitt.

³ Bengt Nordberg (1982) mener det er selvmotsigende å kalle noe for et "uformelt intervju". Han foreslår termen "dialog" for å beskrive en opptakssituasjon som er en mellomting mellom et intervju og en gruppesamtale. Jeg velger likevel å bruke begrepene 'samtale' og 'intervju' om hverandre i denne artikkelen.

I samtalen med informantene tok jeg utgangspunkt i de svarene som kom fram i spørreskjemaene. Jeg ønsket at informantene skulle si noe om erfaringer knyttet til talemålet de bruker, holdninger til ulike talemålsvarieteter og variasjon i språket. I tillegg gikk jeg inn på forholdet de har til Hadeland og områder i tilknytning til Hadeland, blant annet Oslo. Informantenes samtaler ble tatt opp på bånd. Slik fikk jeg opptak av en rekke *faktiske* språktrekk fra informantene, noe som gir meg mulighet til å sammenlikne med den *oppgitte* språkbruken i spørreskjemaene.

Ungdomsspråk

Jeg har valgt å ta for meg ungdommer på Hadeland for å se om talemålet på Hadeland er i forandring mot oslomålet. Men hvorfor valgte jeg nettopp ungdommer som informantgruppe i undersøkelsen? Fra tidligere undersøkelser (se f.eks. Ulla-Britt Kotsinas 1994:167ff) vet vi at ungdommer er språklig kreative og nyskapende. Mange innovasjoner i talemålet til ungdom har senere vunnet innpass i allmennspråket. Dette gjør at studier av ungdommers talemål og språkholdninger kan fortelle noe om de tendensene som er i ferd med å skje med språket. Kotsinas hevder at

[ä]ven ett innlån som följd av dialektkontakt eller språkkontakt til en varietet där draget tidigare inte använts kan betraktas som en innovation (samme sted:172).

Slik blir ungdommers talemål spesielt interessant i undersøkelsen min, hvor jeg arbeider med språkkontakt i osloregionen.

I prosjektet har jeg valgt å ikke primært fokusere på den faktiske språkbruken og språkvariablene til informantene. Som et ledd i den språklige sosialiseringprosessen tilegner vi oss språk og samtidig også holdninger og stereotypier knyttet til

ulike former for språkbruk. Derfor legger jeg i undersøkelsen vekt på ungdommenes egen oppfattelse av språkbruk og erfaringer med bruken av språket.

Språklige normidealer

Med utgangspunkt i de undersøkelsene jeg refererte til innledningsvis, velger jeg å se det slik at de som vokser opp på Hadeland, utsettes for tre språkvarieteter⁴ som de må forholde seg til. I tillegg til den lokale dialekten, hadelandsdialekten, har de den uoffisielle standardvarietetet som langt på vei kan sies å sammenfalle med Oslo vest-dialekten. Den tredje varietetet er Oslo øst-dialekten, eller det *folkelige* oslomålet. Disse tre talemålsvarietetene er det knyttet ulike stereotypier og holdninger til.

Etter Tore Kristiansen (1991) velger jeg å kalle kombinasjoner av språklige trekk og sosiale betydninger for *språklige normidealer*. Oslo vest-varietetet stiller seg i en særstilling fordi den samtidig med å være en talemålsvarietet geografisk bestemt til vestkanten i Oslo, uoffisielt har fungert som et muntlig standardtalemål. Vi har ingen offisiell talemålsvarietet i Norge i dag, men mange vil nok hevde at det er dette talespråket som fungerer som en standard eller norm i Norge. Denne varietetet oppfattes derfor av mange som en høystatusvarietet og som et uttrykk for korrekt talemål. Oslo øst-dialekten knytter vi tradisjonelt til arbeiderklassen og den

⁴ Arve Borg har i *Austlandsmål* (Skogstad:1974) beskrevet kjennetegn i talemålet på Hadeland. Når det gjelder talemålet i Oslo, tar Amund B. Larsen (1907) i arbeidene om Kristiania bymål for seg bakgrunnen for de to sosiolektene i oslomålet. Også i prosjektet TAUS - Talemålsundersøkelsen i Oslo (Hanssen:1978), var det de to hovedtypene av oslomålet det ble tatt utgangspunkt i, både språklig og sosialt. Det finnes derfor tidligere beskrivelser av de tre talemålsvarietetene som jeg kan bruke som et utgangspunkt for prosjektet mitt.

har derfor tradisjonelt blitt sett på som et "stygt" lavstatusmål. Hadelandsdialekten står for det lokale talemålet, og mange vil si at det er typisk bondisk og traust å snakke en slik dialekt.

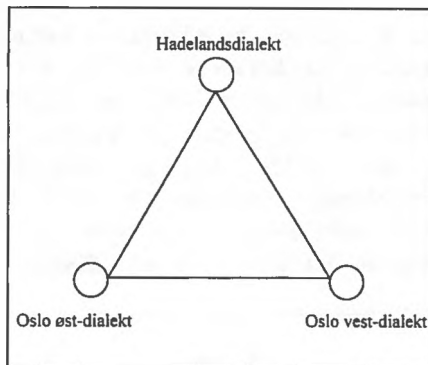
Figur 2. "Hva tror du oslofolk synes om hadelandsdialekten?"

Denne stereotypien vil jeg gjerne illustrere med en illustrasjon fra spørreskjemaundersøkelsen som en av informantene valgte å gi som svar på spørsmålet "Hva tror du oslofolk synes om hadelandsdialekten?".

For å illustrere de tre normidealene som ungdommene på Hadeland forholder seg til, har jeg valgt å ta utgangspunkt i en illustrasjon som Tore Kristiansen (1991) har brukt for å beskrive de språklige normidealene på Næstvedegnen⁵. Jeg har bedt informantene sette et kryss i figuren som en markering av hvordan de selv mener at de snakker. De kunne enten krysse av i en av sirklene og dermed hevde at de snakker en

⁵ Tore Kristiansen har undersøkt språkforholdene på Næstvedegnen i Sydsjælland. Figuren i hans undersøkelse har de tre polene sjællandsk, (lav)københavnsk og rigsdansk (højkøbenhavnsk).

“ren” dialekt. Alternativt kunne de krysse av inne i trekanten, enten på linjene eller i selve flaten, på det stedet som de selv mente ga det beste bildet av hvordan deres eget talemål er som en “mellomting”. De hadde også mulighet til å navngi den dialekten de mente de snakket hvis dialekten deres falt utenfor trekanten.

Figur 3. Dialekttrekanten

Med dette utgangspunktet forutsetter jeg altså at det i hovedsak eksisterer tre stereotype forestillinger om aktuelle talespråk på Hadeland. Informantene kan ha ulike oppfatninger knyttet til hva de tre normidealene representerer, noe som er svært interessant i seg selv.

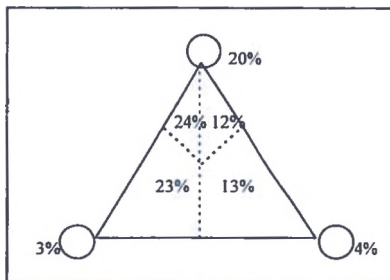
Resultater⁶

Når jeg har plottet alle kryssene fra informantene inn i “dialekttrekanten”⁷, danner fordelingen et slikt mønster at det

⁶ For bearbeiding av dataene mine har jeg brukt SPSS/PC+.

⁷ En fullstendig gjengivelse av informantenes fordeling av “kryss” i trekanten vil være tilgjengelig i hovedfagsoppgaven min (under arbeid).

ser ut som om informantene "psykologisk" sett tar utgangspunkt i hadelandsdialekten når de setter krysset sitt. Det var bare fire av de 108 informantene som mente de hadde en dialekt som ikke passet inn i figuren. Kryssene konsentrerer seg øverst ved hadelandsdialekten, og det ser derfor ut som om informantene har hadelandsdialekten som et utgangspunkt og derfra setter krysset enten i kategorien hadelandsdialekt/Oslo øst-dialekt eller i kategorien hadelandsdialekt/Oslo vest-dialekt. Det viser seg dessuten at kryssene fordeler seg jevnt innenfor hver av de to oslodialekt-kategoriene (se figur 4). Derfor ser det ut som om det ikke er graden av hadelandsdialekt som er det avgjørende, men heller hvilken kategori av oslomål informantene identifiserer talemålet sitt med. Det er omtrent dobbelt så mange informanter som plasserer krysset sitt i kategorien Oslo øst-dialekt som Oslo vest-dialekt.

Figur 4. Prosentvis oversikt over fordelingen av kryssene informantene plasserte i figuren. N=104.

Jeg har videre sett på hvordan informantenes oppgitte dialekt fordeler seg på type skole: ungdomsskole eller videregående skole. Det er flere elever på ungdomsskolenivået enn på videregående skole som mener de snakker hadelandsdialekt. En årsak til denne forskjellen kan nok være at de yngre

informantene i større grad kommer fram til at de snakker hadelandsdialekt rett og slett fordi de bor på Hadeland. De eldre informantene har kanskje i større grad et bevisst forhold til eget talemål og er i større grad klar over at det finnes ulike talemålsvarieteter på Hadeland.

Tabell 1. Forholdet mellom skoletype og oppgitt dialekt.

	<i>Hadelands- dialekten</i>	<i>Oslo øst- dialekten</i>	<i>Oslo vest- dialekten</i>
<i>Ungdomsskole, n=62</i>	86%	52%	55%
<i>Videregående skole, n=42</i>	14%	48%	45%

$N=104, p=0.02.$

Her er det likevel viktig å påpeke at det ikke er stor aldersforskjell mellom ungdommene på ungdomsskolenivået og det videregående skolenivået.

En av hypotesene jeg hadde som utgangspunkt, var at graden av hadelandsdialekt ville variere med geografi og avstand til Oslo. Jeg forventet at det ville være større grad av hadelandsdialekt i Gran kommune som ligger lengst nord på Hadeland, og derfor også flere innslag av oslodialekt i Jevnaker og Lunner. Materialet mitt viser her følgende resultater:

Tabell 2. Forholdet mellom bokommune og oppgitt dialekt.

	<i>Hadelands- dialekten</i>	<i>Oslo øst- dialekten</i>	<i>Oslo vest- dialekten</i>
<i>Jevnaker, n=28</i>	22%	34%	24%
<i>Lunner, n=38</i>	33%	38%	45%
<i>Gran, n=31</i>	44%	28%	31%

$N=97, p>0.01.$

Resultatene ovenfor er ikke signifikante, men det kan være verdt å legge merke til at av de informantene som har oppgitt hadelandsdialekten som det talemålet de mener de prater, er det flest som bor i Gran kommune, færre som bor i Lunner kommune og færrest som bor i Jevnaker kommune. Blant de informantene som har regnet Oslo vest-dialekten som sitt talemål, er det flest fra Lunner kommune. Siden resultatet ikke er signifikant, viser tabellen bare *tendenser*, som ikke sier noe sikkert om resten av populasjonen utvalget er trukket fra.

Hvordan forholder informantenes oppgitte dialekt seg til hvordan de trives på Hadeland? Jeg forventet at de informantene som trives på Hadeland, i større grad enn de som trives passe godt, mener de snakker hadelandsdialekt. Tilsvarende forventet jeg også at det ville være færre ungdommer som identifiserer seg med Oslo vest-dialekten som trives godt på Hadeland.

Av de informantene som oppgir hadelandsdialekten som sitt talemål, er det en klar overvekt, hele 95 %, som *trives godt* på Hadeland. Det er også en stor overvekt av brukere av Oslo øst-dialekt som *trives godt* på Hadeland. Når det gjelder Oslo vest-dialekten, er forskjellen mellom de som *trives godt* og de som *trives passe godt* på Hadeland mindre, men også blant disse informantene trives overvekten godt på Hadeland. Hypotesen blir slik sett delvis bekreftet.

Tabell 3. Forholdet mellom trivsel på Hadeland og oppgitt dialekt.

	<i>Hadelandsdialekten</i>	<i>Oslo øst-dialekten</i>	<i>Oslo vest-dialekten</i>
<i>Trives godt, n=83</i>	95%	88%	63%
<i>Trives passe godt, n=18</i>	5%	12%	37%

$N=101, p<0.01.$

Jeg har også sett på forholdet mellom foreldrenes yrker⁸ og informantenes egenkategorisering av talemålet sitt. Her ser det ut som om fordelingen danner et "trappeforhold". Ungdommer på Hadeland som mener de snakker hadelandsdialekt, har størst grad av foreldre i den yrkesgruppen med lavere utdanning. Videre har de som mener de snakker Oslo øst-dialekt, foreldre i den midtre yrkesgruppen, mens informanter som oppgir at de snakker Oslo vest-dialekt, har foreldre i yrkesgruppen med høyere utdanning.

Tabell 4. Forholdet mellom foreldrenes yrke og informantenes oppgitte dialekt.

	<i>Hadeland s - dialekten</i>	<i>Oslo øst- dialekte n</i>	<i>Oslo vest- dialekte n</i>
<i>Høy, n=27</i>	10%	24%	45%
<i>Mellom, n=36</i>	32%	47%	24%
<i>Lav, n=34</i>	58%	29%	31%

$N=97, p=0.02.$

Det ser altså ut som om Oslo vest-varieteteten fremdeles er en høystatusvarietet. Interessant er det å se at Oslo øst-dialekten, den tradisjonelle lavstatusvarieteteten, har flest informanter i mellomgruppen (47 %), og ikke i den "lave" yrkesgruppen (29%).

En foreløpig konklusjon

Vi har nå sett på det prosjektet jeg har for å kartlegge og forsøke å forklare en språkendringsprosess på Hadeland. Videre har jeg presentert noen av resultatene fra

⁸ Prosedyren for inndeling av yrkene til informantene i undersøkelsen, er beskrevet i hovedfagsoppgaven min (under arbeid).

undersøkelsen min. Ser vi en bevegelse av oslocirkumferensen på Hadeland? Det er vanskelig å komme med noen konklusjon så tidlig i bearbeidingsprosessen, jeg har jo bare undersøkt den oppgitte språkbruken til nå, men vi kan i alle fall si at det virker som om talemålet på Hadeland blir påvirket av oslomålet. Oslocirkumferensen ser ut til å spre seg også nordover på Hadeland, og det virker som om foreldrenes yrker, ungdommenes trivsel, alder og skoletrinn har betydning for oslomålets gjennomslagskraft. Dessuten ser det ut som om Oslo øst-dialekten står sterkere enn Oslo vest-dialekten når ungdommene snakker noe annet enn det vi tradisjonelt har forbundet med hadelandsdialekt. Det er viktig å påpeke at resultatene jeg har presentert her, krever en bredere tolking sett i sammenheng med flere resultater og med samtalene med de seks informantene - altså ungdommens faktiske språkbruk.

Litteratur

- Birkeland, Randi og Per Erik Møller. 1983. *Ikke akkurat dialekt da, men mer sånn sleng, liksom: en undersøkelse av Oslo-målet blant ungdom i to drabantbyer*. Universitetet i Oslo.
- Gundersen, Helge. 1993. Norge i 1993. En sosiolingvistisk oversikt. I *Språklig samling* 3/93, 38. Oslo.
- Hanssen, Eskil. 1978. *Oslomål. Talemålsundersøkelsen i Oslo (TAUS)*. Skrift nr. 6. Hovedrapport. Oslo: Novus forlag.
- Kotsinas, Ulla-Britt. 1994. *Ungdomsspråk*. Uppsala.
- Kristiansen, Tore. 1991. *Språklige normidealer på Næstvedegnen. Kvantitative sprogholdningsundersøgelser*. Upublisert ph.d.-avhandling. Institut for dansk dialektforskning. Københavns Universitet.
- Lambert, W.E., R.C. Hodgson, R.C. Gardner og S. Fillenbaum. 1960. Evaluational reactions to spoken language. I *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 44-51.
- Larsen, Amund B. 1907. *Kristiania bymål*. Kristiania.

- Nordberg, Bengt. 1982. Sociolingvistisk datainsamling. I Mats Thelander (red) *Talspråksforskning i Norden. Mål - material - metoder*, 92- 119. Lund: Studentlitteratur.
- Sandøy, Helge. 1996. *Talemål*. Oslo: Novus forlag.
- Skogstad, Ola (red.). 1974. *Austlandsmål: språkarv og språkbruk på indre Austlandet*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Skolseg, Ellen. 1994. *Romeriksdialektens levevilkår i skyggen av Oslo*. Universitetet i Oslo.